

Yrkesbeskrivningens villkor

Malin Linde och Christel Backman

Den här artikeln handlar om produktionen av Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar. Syftet är att studera vilka överväganden som görs i framställningen och att undersöka yrkesbeskrivningarnas produktionsvillkor på samhälls-, institutions- och individnivå. Avsikten är att försöka förklara de skillnader som finns mellan yrkesbeskrivningar beroende på yrkets status, könsförhållandena i yrket och skillnader i utbildningskrav och arbetsuppgifter. Studien bygger på observationer och intervjuer med tjänstemän på Arbetsförmedlingens redaktion för yrkesinformation.

Yrkesinformerande material har funnits i Sverige sedan tidigt 1940-tal (Mannberg 2003). Vid denna tid var det Statens Arbetsmarknadskommission som ansvarade för yrkesbeskrivningarna. Idag ligger det samhälleliga ansvaret på Arbetsförmedlingen (AF) och yrkesbeskrivningarna är ett verktyg i AF:s vägledande verksamhet (Linde 2011). Flera studier har visat att yrkesbeskrivningarna, trots myndighetens ambition att producera neutrala texter, är färgade av yrkets status, av könsförhållandena i yrken och av skillnader i utbildningskrav och arbetsuppgifter (Gesser 1980, Mannberg 2003, SOU 2004:43, Ulfsdotter Eriksson 2006). Beskrivningarna av undersköterska och VVS-montör har lyfts fram som ett illustrativt exempel för att visa på skillnader som inte kan anses härröra från de olika yrkenas karaktär (SOU 2004:43). När det gällde undersköterskans arbete var det en fråga om att "kunna tänka sig att ta hand om gamla och sjuka" (SOU 2004:43, s 166). VVS-montörens arbete framhölls däremot som ett viktigt arbete. Dessutom beskrevs framtidsutsikter på olika sätt trots att de var goda för båda yrkena.

Den här artikeln handlar om *produktionen* av AF:s yrkesbeskrivningar. Yrkesbeskrivningarna finns både som textmaterial och som filmer. Det är AF:s arbetsmarknadsanalytiker som ansvarar

FÖRFATTARE

Malin Linde, MA, Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet
malin.linde@socav.gu.se

Christel Backman, fil dr, Institutionen för Sociologi och arbetsvetenskap, Göteborgs universitet
christel.backman@socav.gu.se

Artikeln har skrivits inom ramen för projektet *Yrkesbeskrivningar för vägledning – en fråga om individens fria val eller arbetskraftens selektion* som finansierats av Forte (FAS 2008-0342).

för produktionen av yrkesbeskrivningarna (Arbetsförmedlingen 2011, s 25). Tillsammans bildar de Redaktionen för yrkesinformation. Utifrån att tidigare studier visat att yrkesbeskrivningarna präglas av yrkets status, arbetsuppgifter och könsmärkning vill vi rikta uppmärksamheten mot produktionen av yrkesbeskrivningarna. Syftet är att undersöka yrkesbeskrivningarnas produktionsvillkor på samhälls-, institutions- och individnivå för att försöka förklara de redan påvisade skillnaderna i yrkesbeskrivningarna. Studien bygger på intervjuer med sju av de åtta tjänstemän som arbetade på Arbetsförmedlingens Redaktion för yrkesinformation när studien genomfördes 2011 samt tre observationer.

Artikeln är disponerad enligt följande: i nästa avsnitt klargörs på teoretisk nivå vad som avses med villkor och hur de verkar på olika nivåer. Därefter följer en kort beskrivning av tidigare forskning av yrkesbeskrivningar och en genomgång av studiens metod. Studiens huvudresultat presenteras i det följande avsnittet och artikeln avslutas med en diskussion kring möjligheten att utmana reproduktionen.

VILLKORANDE STRUKTURER OCH FÖRUTSÄTTNINGAR

Studien fokuserar de villkor som omger produktionen av yrkesbeskrivningar. Villkor inbegriper förutsättningar på individ-, institutions- och samhällsnivå. De olika förklaringsnivåerna representerar olika delar av verkligheten och en viktig aspekt är att granska hur de samverkar och påverkar utformningen av yrkesinformerande material.

På samhällsnivån villkorar idéströmningar och föreställningar om staten, yrken och arbetsmarknad. De studier som tidigare har granskat yrkesbeskrivningar har samtliga betonat en samhällelig och institutionell påverkan på deras utformning. Mannberg (2003) betraktar yrkesinformation som en aktiv reglering och styrning för att skapa ordning i samhället och upprätthålla arbetsdelning. Han betonar samhällets gemensamma värderingsgrund och tolkar yrkesinformationen som en effekt av ett ”conscience collective, där sociala fakta utövar ett osynligt och omärkligt tvång på individer att uppföra sig på ett visst sätt” (Mannberg 2003, s 48). Gesser (1980) hävdar något liknande och menar att yrkesbeskrivningarna kommer ur och reproduceras genom ettoreflekterat tänkande om sakernas tillstånd – en spontan ideologi. Ulfsdotter Eriksson (2006) använde begreppet doxa för att förklara samstämmighet i hur yrken betraktas och uppfattas. Doxa handlar om det självklara, det som inte behöver uttalas – ”the way of the world” (Jenkins 2002, s 56). Att kvinnor och män arbetar inom olika yrken, eller att arbetarklassyrken bara är manuella, kan betraktas som en doxisk självklarhet (jämför Bourdieu 1999, Moi 1994).

Tjänstemännen i Redaktionen för yrkesinformation är alltså underordnade doxiska föreställningar, eller en ”spontan ideologi”, men också myndighetens

institutionella logiker och klassificeringar. En framgångsrik institution kännetecknas av att den erbjuder sina deltagare ett schema för såväl kategoriseringar som handlingsalternativ i olika situationer och att dessa framstår som ”naturliga” för deltagarna (Douglas 1986). Enligt Bourdieu (1995, 2008) bidrar statliga institutioner till att samordna tänkande och ge riktlinjer för vad som är ”naturligt” i den sociala världen. Officiella dokument har stark genomslagskraft och en av statens viktigaste uppgifter är att återskapa tanke-kategorier:

Staten är en organisatorisk struktur och en instans för att reglera praktikerna, och den utövar ett ständigt inflytande som skapar varaktiga dispositioner ... /---/ Dessutom genomdriver och inskräper staten alla grundläggande klassificeringsprinciper – kön, ålder, kompetens osv ... (Bourdieu 1995, s 106).

Det sker dels genom de statliga direktiv och interna styrdokument som reglerar AF:s arbete – Redaktionen för yrkesinformation styrs av ett policydokument och en verksamhetsplan, dels genom de dokument som myndigheten producerar, i detta fall yrkesbeskrivningar.

Villkor på individnivå innefattar producenternas egna förutsättningar och erfarenheter. De enskilda tjänstemännen som producerar yrkesinformation befinner sig själva i en viss position i det sociala rummet (Bourdieu 1993, 1995). Individens position i det sociala rummet bestäms av hennes specifika och unika mängd och sammansättning av *kapital*: ekonomiskt, kulturellt och socialt. Genom position i det sociala rummet och sammansättning av kapital förvärvas en viss *habitus* – ett förkroppsligande av individens förutsättningar (Bourdieu 1993). Habitus är på samma gång förmågan att uppvisa/vara på ett visst sätt och att skilja på och värdera olika praktiker och produkter. Denna studie undersöker hur tjänstemännens habitus, villkor på individnivå, påverkar utformningen av yrkesinformation.

De olika nivåerna villkorar produktion av yrkesinformerande material på olika sätt. Samhälleliga villkor medför att yrkesbeskrivningarna skrivs för yrken som redan är stratifierade, det vill säga har olika position i rummet och relateras till olika samhällsklasser. De skrivs också av individer som befinner sig i ett visst socialt fält, myndighetssfären, och genom sin position är bärare av liknande former av kapital och därmed besitter liknande habitus. Dessa individer befinner sig samtidigt inom en institution med en viss uppsättning kategorier som påverkar individernas upplevelse av handlingsutrymme och handlingsalternativ.

TIDIGARE FORSKNING KRING YRKESBESKRIVNINGAR

Tidigare studier av yrkesbeskrivningar har konstaterat att yrken inte beskrivs på ett likvärdigt sätt. Yrkesinformationen har beskyllts för att presentera stereotypa

bilder av yrken och därmed fungera som en återskapande kraft i samhället som leder ungdomar med olika slags klassbakgrund och av olika kön till skilda slags yrken.

Mannberg (2003) granskade yrkesinformerande material från perioden 1940–70 och fann flera problem för den som eftersträvar en demokratisk vägledning. Han menar att studie- och yrkesvägledningen kan beskrivas som orättvis och begränsande. Olika yrken beskrevs på olika sätt och texter till olika typer av skolelever såg olika ut. Det skapar orättvisa och ouppnåeliga bilder av yrkesliv som dessutom bevarar existerande köns- och klasstrukturer enligt Mannberg.

Liknande resultat nådde Gesser (1980) i en studie från slutet av 1970-talet där Arbetsmarknadsstyrelsens yrkesbeskrivningar granskades ur ett klassperspektiv. Gesser (1980, s 137) menade att yrkesbeskrivningarna kännetecknades av ett slags ”spontan ideologi” som rättfärdigade en förståelse av yrken som antingen praktiska eller teoretiska. Denna ideologi, menar han, har rötter i bland annat taylorismen och utgår från en uppdelning av yrken som ”manuella” respektive ”mentala”. De mentala yrkena värderas högre och de återfinns högre upp i en hierarkisk organisation. Gessers analys visade inte bara att det ställdes olika krav i arbetar- och tjänstemannayrken, utan också att det för de senare krävdes lite extra. En viktig poäng i Gessers studie är att det inte finns en naturlig frånvaro av manuella inslag i yrken som beskrivs i mentala termer och vice versa. Tandläkaren arbetar exempelvis till största delen med händerna men klassas ändå som ett mentalt yrke. Att som hantverkare, kategoriserat som manuellt yrke, konstruera något torde också kräva mentalt arbete konstaterar Gesser.

Ulfsdotter Eriksson (2006) visar att det finns skillnader i yrkesbeskrivningar som kan kopplas till både status och genus. I en jämförelse mellan yrkesbeskrivningarna för advokat respektive barnskötare framkom att beskrivningarna följde olika mönster. Beskrivningen för advokatyrket föreföll distanserad och avancerad, medan beskrivningen för barnskötaryrket var vänlig, lättsam och vardagsnära. Ulfsdotter Eriksson skrev om ingresserna så att språkbruket för advokat används för att beskriva barnskötare och vice versa. Resultatet visar att det är möjligt att förmedla yrkets innehåll på båda sätten. Att skriva vänligt, lättsamt och vardagsnära leder dock till en förminskning av yrket medan ett strikt språk ger intryck av ett viktigt yrke. Att det är barnskötaren i detta fall som beskrivs med enkelt och vardagsnära språk är en konsekvens av yrkets låga status menar Ulfsdotter Eriksson. Genom sättet att skriva om yrkena reproduceras stereotypa föreställningar om olika yrkens status.

I Ulfsdotter Erikssons (2006, s 196) studie återfanns även egenskaper som inte kan knytas till stereotypa mans- respektive kvinnobilder. En sjuksköterska skulle till exempel vara teknisk och matematisk, vilket skulle kunna förstås som försök att frånga tidigare föreställningar om yrket. Det konstateras att Arbetsmarknads-

styrelsen har lyckats i sin strävan att producera texter som är neutrala och icke diskriminerande vad gäller genus. Under intervjuerna för den här studien har Ulfsdotter Erikssons resultat diskuterats med arbetsmarknadsanalytikerna i ett försök att förstå hur de resonerar när de beskriver yrken.

METOD

Villkoren för produktionen av yrkesbeskrivningarna har undersökts med hjälp av en strategi liknande fallstudien (Yin 2007). Produktionen har studerats i sin kontext med hjälp av kvalitativa intervjuer, observation och deltagande observation.

Intervjuer

Villkoren för produktionen finns som tidigare konstaterats på flera nivåer, men alla är aktiva vid själva produktionen av beskrivningarna varför vi valt att undersöka studiens frågeställningar genom intervjuer med de tjänstemän som svarar för att ta fram beskrivningarna. Sju av de åtta personer som arbetar i Arbetsförmedlingens Redaktion för yrkesinformation intervjuades i studien. Fem av intervjuerna gjordes i arbetsförmedlingens lokaler och två på telefon. De varade 50 till 120 minuter och spelades in för att sedan transkriberas.

Den första delen i intervjuerna kretsade kring tre teman: ”bakgrund”, ”om yrkesbeskrivningar” och ”att producera yrkesbeskrivningar”. Som en andra del i intervjun användes resultat av tidigare forskning om skillnader i framställningen av yrkena advokat och barnskötare i syfte att konkretisera diskussionen om att beskriva olika yrken.

Det kan vara både enkelt och svårt att bli intervjuad i sin roll som tjänsteman på en myndighet. I viss mån kan en tjänsteman betraktas som en offentlig person och därmed också representant för myndighetens värderingar. Lojalitet mot arbetsplatsen kan påverka hur och vad intervjupersonerna valt att tala om under intervjuerna. Samma sak kan gälla deltagandet i studien. Om det framstår som att det är organisationen själv som påbjudit studien kan det vara svårt för tjänstemännen att neka. Men för att uppnå informerat samtycke påtalades frivilligheten vid flera tillfällen, först då intervjuerna bokades och sedan vid intervjutillfället. Om det funnits påtryckningar att medverka är svårt att veta något om. Under det första mötet med redaktionen påtalades att det skulle vara omöjligt att hemlighålla det faktum att rapporten handlar om Redaktionen för yrkesinformation. Ingen av tjänstemännen hade invändningar mot detta.

Resultaten i studien handlar om individers tankesätt vilket kan vara känsligt att belysa i en så pass liten arbetsgrupp som Redaktionen för yrkesinformation utgör. För att i möjligaste mån säkerställa intervjupersonernas anonymitet inom organisationen refereras citaten i artikeln inte till en viss tjänsteman. Denna strategi har

varit möjlig att tillämpa eftersom fokus för studien inte har varit vilken tjänsteman som tycker vad utan vad tjänstemännen i redaktionen tycker just i egenskap av tjänstemän inom myndigheten.

Intervjupersonerna har fått ta del av de citat som skulle användas i rapporten vilket är ett sätt att försäkra att tolkningarna i analysen ligger så nära individers erfarenhetsvärld som möjligt (Seale 1999). Kommunikationen av citaten och dess tolkningar skedde via e-post. Flera av tjänstemännen hade kommentarer; de var måna om att inte bli missförstådda och hjälpte ibland till att förtydliga och finslipa citaten.

Observationer och policydokument

Förutom intervjuerna genomfördes tre observationer. Ett redaktionsmöte där hela redaktionen deltog observerades liksom ett arbetsmöte med två av tjänstemännen. Arbetsmötet handlade om att försöka gruppera beskrivningar av en yrkesgrupp på ett sätt som speglade arbetsmarknaden utan att fokusera för mycket på utbildningarnas indelningar. Dessa två observationstillfällen gav inblick i hur redaktionen arbetar och ökade förståelsen för gruppens arbetssituation.

Det tredje observationstillfället genomfördes som en deltagande observation och handlade om redaktionens policydokument. Arbetsmarknadsanalytikerna ville inte lämna ut policydokumentet utan att kunna kommentera det samtidigt. Därför diskuterades policydokumentet under ett möte mellan forskaren och två av arbetsmarknadsanalytikerna. Under mötet tillhandahölls endast dokumentets innehållsförteckning.

I samband med observationerna gjordes fältanteckningar. Observationerna spelades även in och transkriberades.

Analys och kodning

Då omfattningen av materialet varit begränsat, sju intervjuer och tre observationer, kodades utskrifterna av de transkriberade intervjuerna och observationsanteckningarna manuellt. I inledningsskedet gjordes en öppen kodning (Aspers 2007) med avstamp i materialet för att hitta koder. Vid en första läsning av allt material skapades övergripande teman som sedan bröts ner i underkoder med hjälp av närmare läsning av två av intervjuerna. Dessa koder användes för att koda resterande intervjuer och observationsanteckningarna. För att undvika alltför mycket teoretisk styrning vid analysen så har kodningen inte gjorts efter de teoretiska begreppen utan dessa användes därefter för att tolka resultaten.

VILLKOR I PRODUKTION AV YRKESINFORMATION

De åtta tjänstemännen på Redaktionen för Yrkesinformation ansvarar för det yrkesbeskrivande materialet på AF:s hemsida (Arbetsförmedlingen 2011, s 25).

I huvudsak består uppdraget av att producera och uppdatera yrkesbeskrivningar och annan yrkesinformation, till exempel filmer och intervjuer. Dessutom ska arbetsmarknadsanalytikerna beskriva arbetsmarknadsläget genom prognoser som publiceras vid bestämda datum under året. Under fliken A-Ö på AF:s hemsida beskrivs cirka 450 yrken (Arbetsförmedlingen 2014). Beskrivningarna består av dels texter om respektive yrke, dels filmer. Varje text är indelad i rubrikerna Arbete, Utbildning, Att tänka på och Framtid. Filmmaterialet har ett varierat upplägg av innehållet. Ansvar för olika yrkesgrupper är uppdelat mellan tjänstemännen men de jobbar gärna tillsammans två och två för att kunna ”bolla” beskrivningarna med varandra (observation arbetsmöte 110321). Större beslut som att ändra ett yrkes namn sker på redaktionsmöten. Bilden av yrket skapas genom besök på arbetsplatser, kontakt med yrkesverksamma, branschorganisationer och fackförbund.

Arbetet med beskrivningarna handlar till största delen om att uppdatera existerande texter och i viss utsträckning om att skriva nya. I uppdraget ligger att informera om yrken inom hela arbetsmarknaden, spegla arbetsmarknadens bredd oavsett utbildningsnivå, facklig tillhörighet eller antal verksamma i yrket (observation policydokument 110310). Vidare ska yrkesinformationen vara samtida och därmed spegla de förändringar som sker i yrkeslivet. Den huvudsakliga målgruppen för yrkesbeskrivningarna är personer som står inför yrkesval eller en omställningssituation (observation arbetsmöte 110321). Tjänstemännen använder två stereotyper, Lisa 19 och Jörgen 51, som symboler för de olika målgrupperna (observation policydokument 110310).

VILLKOR PÅ SAMHÄLLSNIVÅN

Den samhälleliga arbetsdelningen är en grundläggande social process som ytterst återspeglas i yrken (Hughes 2008, Ulfsdotter Eriksson 2012). Yrken ligger till grund för klasstrukturen i ett samhälle (Berglund & Schedin 2009) och tillskrivs olika betydelse, anseende och status (Treiman 1977, Ulfsdotter Eriksson 2006, jämför Bourdieu 1995). Att yrken tillskrivs olika status, beskrivs som mentala eller manuella eller som kvinno- eller mansjobb är ett samhälleligt villkor för produktionen av yrkesbeskrivningarna. Vad som uppfattas som ett lämpligt yrke för en ung tjej eller kille kan skilja sig beroende på om den svarande är från arbetarklass eller medelklass och relaterar till klasshabitus (Ulfsdotter Eriksson 2006).

I intervjuerna diskuterades Ulfsdotter Erikssons alternativa beskrivning av barnskötare och advokat. För tjänstemännen framstod det som skrattretande och lustigt att framställa ett yrke med hög status på samma sätt som ett yrke med låg status. Det kan ses som ett uttryck för befästa skillnader mellan yrken som närvarar i redaktionen såväl som i samhället i övrigt. Skillnaden som finns mellan

yrkena, advokatyrets överordning och barnskötaryrets underordning, är en del av doxa, gemensamma värderingar och synsätt (jämför Bourdieu 2008, Mannberg 2003, Ulfsdotter Eriksson 2006) och att utmana skillnaden framstår som skämtsamt snarare än som ett reellt alternativ. Att ifrågasättandet bemöts som lustigt kan även förstås som ett uttryck för symbolisk makt: det är de dominerande samhällsgruppernas värderingar som befästs på ett symboliskt plan och det är med ytterst små medel som strukturerna upprätthålls – exempelvis genom att skratta åt idén att beskriva barnskötaryrket på samma sätt som advokatyret (jämför Bourdieu 1999).

VILLKOR PÅ INSTITUTIONSNIVÅN

De tjänstemän som producerar yrkesbeskrivningarna gör det inom ramen för den institution som AF utgör. Institutionen förser tjänstemännen med en rad kategoriseringar och villkor för hur arbetet kan bedrivas och beskrivningarna utformas. För det första har tjänstemännen i uppdrag att utgå från två stereotyper som tänkta läsare: Lisa 19 och Jörgen 51. För det andra betonas i policydokumentet att alla yrken ska skildras lika (observation policydokument 110310). För det tredje ger institutionen tjänstemännen de faktiska, tidsmässiga förutsättningarna för arbetet med beskrivningarna genom att styra över tjänstemännens arbetsuppgifter.

Att skildra yrken lika och olika

Intervjuerna visar att policyn har inverkan på tjänstemännen genom att de talar om vikten av att inte göra skillnad på yrken, att alla är lika mycket värda och att de ska beskrivas på liknande sätt. Tjänstemännen upplever det dock som svårt att producera objektiva och snarlika beskrivningar när det handlar om olika typer av yrken. Nedan beskriver en av arbetsmarknadsanalytikerna svårigheten och förklarar samtidigt vilken sorts skillnad som gör det svårt att beskriva yrken på samma sätt:

Jag försöker hålla det på en väldigt enkel nivå, det måste vi göra. Men det vore nästan omänskligt om man inte höll olika nivåer för yrken som inte kräver utbildning och yrken som kräver ganska hög och lång utbildning.

Här speglas det slags skillnadsgörande som Gesser (1980) visade i sin studie av yrkesbeskrivningar. Det finns en skillnad mellan manuella och mentala yrken som gör att tjänstemännen har svårigheter när de gör beskrivningarna. Yrken upplevs vara så olika att de inte kan beskrivas på liknande sätt. Här berättar en av tjänstemännen varför det är lättare att beskriva en hamnarbetare än en lärare:

En del av det som är komplicerat i hamnarbetaryrket, exempelvis att backa in med en stor truck i ett mörkt utrymme, de svårigheterna är lättare att beskriva i ett enkelt språk. Det blir händelsefokuserat. Medan komplikationen med att vara universitetslärare eller förskolelärare för den delen är i och med att yrket kräver högskoleutbildning så finns det också teorier och begrepp som sammanfattar situationer i jobbet som man pratar om.

Att teorier och begrepp fokuseras i vissa yrken var något som Gesser (1980) konstaterade i sin studie. Han menar dock att det inte behöver betyda att det saknas teorier och begrepp i andra yrken bara för att det ser ut så när de beskrivs. Vissa yrkens kunskaper kan ligga dolda i det praktiska utförandet av yrket (Ulfsdotter Eriksson & Flisbäck 2011). Det gör dem svåra att se för den som inte är insatt i yrkesområdet. Då är det lättare att synliggöra formella kompetenser som hänger samman med till exempel en yrkestitel eller licenser.

I de båda citaten ovan går det att se att intervjupersonerna resonerar på ett likartat sätt; det finns en inneboende skillnad mellan olika yrken beroende på yrkenas arbetsuppgifter och utbildningskrav. Denna skillnad mellan yrkena skapar och kräver en skillnad mellan beskrivningarna. Detta sätt att resonera kan ses som ett motstånd mot institutionens målsättningar om objektiva och neutrala beskrivningar eller som uttryck för att tjänstemännen kämpar med att modifiera målsättningarna så att de blir möjliga att uppnå. Det kan också förstås som ett uttryck för att det inom institutionen finns andra, starkare kognitiva scheman än de som finns i policydokument. Likheten i tjänstemännens sätt att resonera kring nödvändigheten av en skillnad mellan olika yrkesbeskrivningar tyder på att det rör sig om ett institutionaliserat resonemang. På samma sätt kan tjänstemännens sätt att referera till de två läsarna Lisa 19 och Jörgen 51 läsas som ett uttryck för att det inom institutionen finns en grundläggande förståelse av att det är skillnad mellan olika typer av yrken, texter och läsare och att yrkesbeskrivningarna måste förhålla sig till det.

Dubbla uppgifter

Tjänstemännen arbetar både med yrkesbeskrivningar och med att göra prognoser över yrken. Den dubbla uppgiften är en relativt ny organisatorisk lösning. År 2008 utökades uppdraget från att informera om yrken till att också beskriva tendenser på arbetsmarknaden genom att det skapades en enhet med både de tidigare yrkesinformatörerna och prognosmakarna. Tjänstemännen som arbetat med yrkesinformation fick sin yrkestitel ändrad från yrkesinformatör till arbetsmarknadsanalytiker.

Tjänstemännen har inte fullt ut införlivat den nya ordningen och använder sig bland annat av kravet på neutralitet för att distansera sig från uppgiften att göra prognoser över yrken:

Vi är inte integrerade helt med "Prognosarna". Vi är fortfarande yrkesanalytiker och vår info ska vara neutral. Vår info ska uppdateras och skrivas oavsett om det är ett prognosyrke eller inte.

Trots viljan att separera de två arbetsuppgifterna så finns en märkbar svårighet i att skilja dem åt. Tjänstemännen beskriver enhälligt en tidspress och ständig nedprioritering av yrkesbeskrivningarna till förmån för prognosarbete eftersom det arbetet har fasta tidsgränser som gör att det automatiskt prioriteras. Samtidigt upplevs det som något positivt att ha olika arbetsuppgifter. De kontakter och den information som arbetet med prognoserna ger berikar arbetet med yrkesbeskrivningarna menar arbetsmarknadsanalytikerna.

VILLKOR PÅ INDIVIDNIVÅ

En gemensam klasshabitus

Det krävs högskoleutbildning för att arbeta på Redaktionen för yrkesinformation. Tjänstemännen påtalade själva att den akademiska bakgrunden återspeglas i det egna arbetet bland annat genom att de skriver på ett akademiskt sätt efter många år på universitetet. Det är ett faktum som arbetsmarknadsanalytikerna hanterar på olika sätt. För några är det ett bekymmer som de försöker undvika och för andra något som "får vara som det är".

Några av tjänstemännen ville inte positionera sig i en särskild klass. De ifrågasatte klassbegreppet när subjektiv klasstillhörighet diskuterades under intervjuerna. Andra gav uttryck för en klivenhet kopplad till föräldrar som tillhört en traditionell arbetarklass och sin egen position. En av tjänstemännen gör sin klasspositionering i citatet nedan:

Jag är ju någon sorts medelklassmänniska idag det inser jag men. (ML: På vilket sätt?) Akademiker, storstadsregion, viktigt med aktiviteter för barnen, jag kan ju identifiera mig. Min utbildningsbakgrund gör att jag tycker det är viktigt att mina barn utbildar sig snarare än går ett kortprogram på gymnasiet och skaffar sig ett fysiskt jobb.

Värderingarna som beskrivs kan kopplas till den egna klasstillhörigheten. Forskning har visat att personer i en medelklassposition tenderar att uppfatta ett bra

jobb som ett med högre utbildning och högre status (Ulfsson 2006). I citatet ovan värderar tjänstemannen utbildnings- och yrkesval på ett liknande sätt.

Tjänstemännens utbildningsbakgrund och nuvarande arbete gör att de delar samma klasshabitus (Bourdieu 1993, 1995). Eftersom de flesta av tjänstemännen delar samma erfarenhetsvärld begränsas möjligheten till nya intryck och idéer. Strategin att ”bolla” idéer och texter med varandra och diskutera radikala förändringar i beskrivningarna på redaktionsmöten innebär därmed inte att texterna präglas av skilda perspektiv.

Detta har uppmärksammats av tjänstemännen själva och det förekommer att redaktionens arbete granskas av andra (observation redaktionsmöte 110308). Personer i olika åldrar och med olika god förståelse av svenska har bjudits in för att läsa några av yrkesbeskrivningarna. Att låta andra läsa texterna är ett sätt att komma utanför de egna föreställningarna om yrket och arbetsmarknadsanalytikerna ger uttryck för att vilja göra detta i större utsträckning (observation redaktionsmöte 110308).

En vinklad objektivitet

Att beskrivningarna ska vara objektiva är ett institutionellt villkor. Tjänstemännen beskriver att uppdraget innefattar ett ansvar för att yrken beskrivs på ett neutralt, korrekt, sakligt och enkelt sätt. Till sin hjälp har de policydokumentet där det finns vissa riktlinjer för att hantera objektiviteten, exempelvis hur de får länka till andra hemsidor. Tjänstemännen beskriver sig även som noga med att inte marknadsföra utbildningsanordnare, arbetsgivare, bloggar eller privata webbplatser i sina beskrivningar.

Ett annat sätt att försäkra sig om objektivitet är att använda flera olika källor som grund till beskrivningarna. Genom sina kontaktpersoner säkerställer de att yrkesbeskrivningarna ger en korrekt bild av yrket. Citatet nedan belyser detta:

ML: Hur uppnår du opartiskhet?

Intervjuperson: Genom att ha kontakt med olika sidor, arbetstagare och arbetsgivarsidan men sen också sättet att samla in information. Om man har kontakt med de olika parterna och sen utbildningsväsendet då har man täckt in mycket.

Tjänstemännen påtalar hur viktiga källorna är för deras möjlighet att göra yrkesbeskrivningarna samtidigt som kontakten med källor är tidskrävande. Det upplevs som att arbetet aldrig blir färdigt och att det alltid kan ta mer tid i anspråk. Att använda flera olika källor innebär att beskrivningen av yrkena blir mer heltäckande samtidigt som källorna kan ge delvis motstridiga bilder av yrket. Det innebär att tjänstemännen måste ta beslut om vilka aspekter av yrket som ska framhåvas

och hur det slutligen beskrivs. Dessa beslut görs mot bakgrund av analytikernas egen habitus. Det kan uttryckas i termer av att tjänstemännen *filtrerar* informationen genom sin klasshabitus. I citatet nedan beskriver en av arbetsmarknadsanalytikerna hur det kan gå till:

Om man summerar det de säger kanske de inte är överens exakt och då måste jag sätta ned foten och tänka: de här ser utifrån det här perspektivet och de här utifrån det här. Och nu ska jag beskriva det här användarvänligt och sätter ned foten och vinklar det såhär.

Tjänstemannen uppger sig ”vinkla” informationen på ett mer lämpligt sätt än vad källpersonerna anses göra. Tjänstemännens centrala roll för vilken bild av yrket som ska framställas i den yrkesbeskrivande texten blir påtaglig. Att filtrera information innebär också att ta ställning till vad som är viktigt att ta med i en yrkesbeskrivning. Den kunskapen får tjänstemännen genom att försöka uppleva yrket i arbetet som arbetsmarknadsanalytiker, men också genom mer erfarenhet i vardagen. Hur det går till beskrivs nedan:

Kunskap om något och en kontinuerlig uppmärksamhet kring något gör att det blir lätt att skilja ut vad som ska stå i ingressen och vad som är viktigt. Alltså styrkan, vad som är viktigt i yrket, du har lättare att peka ut det om du sett yrkesrollen i olika sammanhang. Du har träffat frisören. Du vet att det är viktigt att berätta att frisören ska ha känsla för färg och form och kontakt med människor för du har stött på den rollen så många gånger.

Det blir lättare att skriva om ett välkänt yrke. Tjänstemännen förstår komplexiteten i ett arbetspsykologjobb eftersom de är i samma bransch själva. De har varit hos frisören och har därmed en förståelse för det yrket. Samtidigt blir bristen på erfarenhet inom andra områden en utmaning. Det anses svårare att förklara vad en tunnplåtslagare eller en maskinoperatör gör då dessa yrken inte figurerar i tjänstemännens vardag.

Samtidigt som både myndigheten och tjänstemännen beskriver uppdraget att skapa objektiva och neutrala yrkesbeskrivningar så finns bland analytikerna även en tveksamhet huruvida det i slutändan är möjligt att göra objektiva beskrivningar. I citatet nedan beskriver en av tjänstemännen sitt uppdrag:

Att försöka att få materialet att överensstämma med verkligheten *så gott det går*, att det är nyanserat och balanserat.

Tillägget ”så gott det går” blottar en tveksamhet till huruvida det är möjligt att skapa en yrkesbeskrivning som skildrar verkligheten. Detta förbehåll togs upp i flera av intervjuerna och tyder på att analytikerna uppfattar verkligheten som mer mångfasetterad och svårgripbar än vad som framkommer i de dokument som tjänstemännen har att förhålla sig till. Ett sätt för tjänstemännen att hantera tveksamheten är att hoppas på att de som läser texterna också vänder sig till andra källor.

DISKUSSION

Syftet med föreliggande artikel – mot bakgrund av tidigare forskning som visat att yrkesbeskrivningarna präglas av yrkens status, könsdominans och utbildningskrav – har varit att visa de produktionsvillkor som omgärdar beskrivningarna och därmed söka förklaringar till skillnader i yrkesbeskrivningarna.

Produktionsvillkoren har diskuterats utifrån tre olika nivåer. De villkor på samhälls-, institutions- och individnivå som har fokuserats samverkar med varandra och ett särskiljande är av analytisk art. På samhällsnivå återfinns föreställningar och stereotyper av olika yrken. Det för med sig föreställningar om vem som är målgrupp för de olika texterna – något som tidigare forskning har visat samvariera med social klass (Gesser 1980, Mannberg 2003, Ulfsdotter Eriksson 2006). Av intervjuerna med tjänstemännen framkom att föreställningar om den tilltänkta läsarens habitus skiljer sig åt beroende på om det är ett medel- eller arbetarklass-yrke och att texterna skrivs för att passa läsaren.

På institutionsnivån finns villkor om att yrkesbeskrivningarna ska vara objektiva och neutrala vilket av tjänstemännen tolkas som att de alla ska vara skrivna på samma sätt. Detta villkor går tvärtemot den stratifiering av yrken som finns på samhällsnivån och skapar svårigheter för tjänstemännen. Samtidigt vittnar studiens resultat om omöjligheten i detta till följd av att tjänstemännen orienterar sig inom ramen för egna erfarenheter och klasshabitus – såväl i kontakt med yrkesutövare i egna sociala nätverk, som i beslut om vilken slags information som ska finnas med i yrkesbeskrivningarna. Produktionen villkoras alltså även på individnivå. Eftersom tjänstemännen också delar klasshabitus har de begränsad möjlighet att utmana varandras förståelse kring olika yrkens innehåll. De skillnader mellan yrkesbeskrivningar och det sätt som yrkesbeskrivningar färgas av yrkets status, könsdominans, utbildningskrav och arbetsuppgifter som tidigare studier har visat på, får sin förklaring när produktionsvillkoren förstås som sammansatta av såväl en samhällsnivå, en institutionell nivå och en individnivå. Det blir tydligt att de målsättningar som finns på institutionsnivån om att producera objektiva och neutrala beskrivningar försvåras av den befintliga stratifieringen

av yrken som finns på samhällsnivån och av att tjänstemännen i huvudsak delar klasshabitus.

De svårigheter som AF möter i strävan efter att producera objektiva och neutrala yrkesbeskrivningar kan hanteras genom användandet av läsgrupper som är sammansatta av personer med olika klasshabitus. Svårigheterna kan också hanteras genom medvetna satsningar på att skriva texterna annorlunda än det som vid första anblick ter sig självklart. Tidigare forskning har visat att yrken med låg status kan beskrivas med den sortens distanserad text som förknippas med högstatusyrken samtidigt som högstatusyrken kan beskrivas med en mer personlig och nära text. Att det upplevs som svårt och till och med skrottretande för tjänstemännen är en bra utgångspunkt för vidare reflektioner kring i vilken utsträckning beskrivningarna ska reproducera eller utmana stratifikationen av yrken.

REFERENSER

- Arbetsförmedlingen (2011): Verksamhetsplan Redaktionen för yrkesinformation. Stockholm: Arbetsförmedlingen.
- Arbetsförmedlingen (2014): Yrken A-Ö. Hämtad 2014-01-23, <http://www.arbetsformedlingen.se/For-arbetssookande/Yrke-och-framtid/Yrken-A-O.html>
- Aspers P (2007): *Etnografisk metod: Att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber.
- Berglund T, Schedin S (2009): "Social klass och arbete." I: Berglund T, Schedin S (red): *Arbetslivet* (s 347–385). Lund: Studentlitteratur.
- Bourdieu P (1993): *Kultursociologiska texter*. Stockholm: Bruno Östlings bokförlag Symposion.
- Bourdieu P (1995): *Praktiskt förnuft, bidrag till en handlingsteori*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu P (1999): *Den manliga dominansen*. Göteborg: Daidalos.
- Bourdieu P (2008): *Reproduktionen*. Lund: Arkiv.
- Douglas M (1986): *How institutions think*. Syracuse: Syracuse University Press
- Gesser B (1980): "Campanella och AMS – Manuellt och mentalt arbete i yrkesvägledningen." I: Franke-Wikberg S, Lundgren UP (red): *Karriär och levnadsbana* (s 133–51). Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Hughes EC (2008): *The sociological eye: Selected papers*. New Brunswick: Transaction.
- Jenkins R (2002): *Pierre Bourdieu*. London: Routledge.
- Linde M (2011): Villkorad av verkligheten – Om produktionen av Arbetsförmedlingens yrkesbeskrivningar. Masteruppsats. Göteborg: Göteborgs universitet, Sociologiska institutionen.
- Mannberg J (2003): *Studie- och yrkesorientering i AMS yrkesinformerande texter 1940–1970*. Umeå: Umeå universitet.
- Moi T (1994): "Att erövrå Bourdieu". *Kvinnovetenskaplig Tidskrift*, (4)3–8, 10–19.
- Seale C (1999): "Quality in qualitative research". *Qualitative Inquiry*, 5(4)465–478.
- SOU 2004:43: *Den könsuppdelade arbetsmarknaden: Betänkande*.
- Treiman D (1977): *Occupational prestige in comparative perspective*. New York: Wiley.
- Ulfsdotter Eriksson Y (2006): *Yrke, status & genus: En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Ulfsdotter Eriksson Y (2012): *Yrke*. Malmö: Liber
- Ulfsdotter Eriksson Y, Flisbäck M (2011): *Yrkesstatus: Erfarenhet, identitet och erkännande*. Malmö: Liber.
- Yin RK (2007): *Fallstudier: Design och genomförande*. Malmö: Liber.